

Szabó Ferenc
A teológus Pázmány Péter

Pázmány Péter és a katolikus megújulás

Hermann Egyed egyháztörténész a 17. századot „Pázmány századának” nevezi, és az ő égisze alá helyezi a „katolikus megújulás kivirágzását”.¹ Forgách Ferenc érsek, prímás elkezdte a katolikus restaurációt a trentói zsinat szellemében. „Halála előtt még megtette a legnagyobbat: felfedezte, hazahívta és gondos előkészítéssel utódjává tette a legnagyobb magyar egyházi férfit, Pázmány Pétert”, aki „fényes és maradandó sikereket” ért el „a magyar katolicizmus belső feltámasztásával és megerősítésével”.²

Pázmány kora a modern világ születésének hajnala. A 16–17. század fordulóján a humanizmus, a reneszánsz és a kezdődő reformáció szellemisége jellemzi Róma, majd Graz egyetemi környezetét, amelyben a fiatal jezsuita elkezd működését. A humanizmus visszahajolt a klasszikus latin–görög kultúrához (amely fontos szerepet kap a jezsuita nevelésben/oktatásban): az embert állítja a középpontba, az emberi személy szellemi-erkölcsi értékét, tudását, alkotóerejét (M. Ficino, Pico della Mirandola). A humanizmus és az utána felvirágzó reneszánsz (kultúra, művészetek, tudományosság) összekapcsolódik: eredetük és tartalmuk részben közös. Persze időben és az egyes országok sajátos helyzete szerint eltolódások vannak.

Jacques Maritain kissé sematikusán így írja le az újkori fordulatot:³ a középkor felbomlásával a teocentrikus (Isten-központú) humanizmust felváltja az antropocentrikus (emberközpontú) humanizmus. Megbomlik a természet és a kegyelem egyensúlya. „A reneszánszsal a teremtmény nagyságának és szépségének diadalkiáltását küldi az ég felé, a reformációval elesettségének és nyomorúságának jajkiáltását hallatja. Hol jajgatva, hol lázadva, de mindenképp rehabilitációját követeli.”

¹ HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973 (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae, 1), 230 kk.

² *Uo.*, 237. – Lásd még SZABÓ Ferenc SJ, *Reformáció és katolikus megújulás: Válogatott Pázmány-tanulmányok*, Bp., Szent István Társulat, 2018.

³ Jacques MARITAIN, *Az igazi humanizmus*, ford. TURGONYI Zoltán, Sárospatak, Szent István Társulat, 1996, 35. Lásd Maritain könyvének egész I. fejezetét: *A humanizmus tragédiája*. – Vö. Henri de LUBAC, *Az ateista humanizmus tragédiája* = H. d. L., *Isten útjain*, szerk. LUKÁCS László, ford. SOMORJAI Gabriella, Bp., Vigília Kiadó, 1995.

Az embernek és szabadságának naturalista felfogása a humanizmus és a reneszánsz szellemiség hatására kezdődik. A reformátorok megbontják a természet és a kegyelem harmóniáját, amelyet Szent Tamásnál még megfigyelhetünk. Luther és Kálvin az ágostoni kegyelemtan pesszimista változatát újítja fel, és ezt terjeszti nyomukban a janzenizmus is.

Pázmány Péter a 17. század elején, a hitújítókkal vitatkozva – a kegyelem és szabadság egyensúlyát igyekszik helyreállítani Szent Tamás és a trentói zsinat tanítása nyomán, amikor a grazi egyetemen négy évig (1603–1607) a skolasztikus teológiát adja elő: Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae* című művének kérdéseit magyarázza a jezsuita *Ratio Studiorum* (tanulmányi rend) előírásai szerint. E latin traktátusait (értekezéseit) később felhasználja magyar főművében, a *Kalauzban*, és prédikációiban is aprópénzre váltja.

A hitújítás idején⁴ egyik központi vitatétel lesz a Szentírás és a Tradíció, illetve az írásértelmezés. Pázmány egész életművét átszövi ez a kérdéskör: első kidolgozott vitairatától, a *Tíz bizonyágtól* kezdve a *Kalauzon* át egészen az 1626-os „ikerkönyvig”, a *Szentírásról és az Anyaszentegyházról* szóló könyvecskéjéig.

Itt máris jelzem Pázmány teológiájának időszerűségét: a reformáció alatt felvetett vitatott kérdés átíveli a századokat a trentói zsinattól az I. Vaticanumon át egészen a II. vatikáni zsinat *Dei Verbum* konstitúciójáig. Ugyanez mondható a hit általi megigazulás központi kérdéséről: elég összevetnünk a *Kalauz* megigazulásról szóló XII. könyvét az 1999-ben Augsburgban aláírt lutheránus–katolikus egyezséggel, amely az ökumenikus párbeszéd egyik gyümölcse lett.

A teológus Pázmány Péter mesterei

Pázmány Péter a kortárs teológusok közül a következő jezsuita szerzőkre hivatkozik (legtöbbször Tamás-kommentárjaikra): Valencia, a spanyol Valenciai Gergely (főleg a hitelemzésnél), a szintén spanyol Francisco Suárez (főleg krisztológiai kérdésekben) kegyelem, az olasz Roberto Bellarmino (kontroverziák, egyháztan) és az angol Stapleton (egyháztan és controverziák).

De már itt is megfigyelhetjük *eredetiségét*: még „mestereit” sem követi vakon, néha ellentmond nekik; gyakran visszanyúl az egyházatyákhoz, főleg Szent Ágostonhoz, vagy Szent Tamás más helyét idézi cáfolatukra.

Pázmány Péter eklektikus teológus. Igazában az ő korában bizonyos mértékig minden skolasztikus teológus „eklektikus”: a „szabad” véleményeknél nemcsak „iskolák”

⁴ A hitújításról röviden lásd: August FRANZEN, *Kis egyháztörténet*, ford. FEJÉRVÁRI Boldizsár, Szeged, Agapé Kiadó, 1998, 255–314.

(tomizmus, molinizmus, skotizmus), hanem személyek is összecsapnak. Egyáltalán nem mondhatjuk például azt, hogy a jezsuiták valamennyien molinisták. Pázmány a kegyelemvitában gyakran szembeszáll a spanyol jezsuita Molinával. Ez nem is tetszett a flamand Deckersnek, molinista grazi tanártársának, aki a római jezsuita központban feljelentette Pázmányt bizonyos tételeit bírálva, pl. azért is, hogy néha nevetéssé tette Molinát, a domonkos Bañez ellenfelét.

A grazi kegyelemvitát részletesen elemeztem *A teológus Pázmány* c. monográfiámban.⁵ Megmutattam, hogy a jezsuita teológus a kegyelemtanban, nevezetesen a megigazulás kérdésében – szabadság és kegyelem szerepének értékelésében – a helyes egyensúlyt, a középutat képviselte Pelagius és Kálvin között. Szent Tamást követi, de e ponton érvelésében nagyon gyakran Szent Ágostonra, a „kegyelem doktorára” hivatkozik, mivel a hitújítók Ágostont mesterüknek tartják. Kimutatja, hogy Szent Ágoston ugyanazt tanította, mint amit a római Anyaszentegyház fiai most vallanak.

A teológus Pázmány eredetisége Szent Tamás követésében

Pázmány Péter a *Ratio Studiorum* előírásai szerint Szent Tamást kommentálja, de számos korabeli „tomista” szerzőtől eltérően nem a betűhöz ragaszkodik, hanem Szent Tamás szándékát és szellemét (*mens*) követi: felsorakoztatja az ellenvéleményeket is, és megrostálja azokat. Szent Tamásról mindig tisztelettel szól, de meg van győződve arról, hogy nem ejt csorbát az Angyali Doktor dicsőségén azzal, hogy megjegyzi hiányosságait.

Pázmánynak már megvolt a történeti fejlődés iránti érzéke. Erről tanúskodik az a véleménye, amelyet 1611-ben (már Bécsben *Kalauzán* dolgozott) az osztrák provinciális kérésére megfogalmazott Szent Tamás követéséről.⁶ Észreveszi, hogy Szent Tamás művében is fejlődés van; kora teológusaitól eltérően már figyel a szövegösszefüggésekre, amikor Tamás vagy akár Ágoston egy-egy tételét értelmezi. Arra is ügyel, hogy a „tomistákat” megkülönböztesse a Mestertől, Szent Tamástól, akiről mindig nagy tisztelettel szól. Ez azonban nem akadályozza abban, hogy néha – szabad kérdésekben – eltérjen Szent Tamástól. Tudja azt, hogy a középkor óta fejlődött a teológia, s Szent Tamást némileg kiegészíti.

Természetesen a trentói zsinat tanítása (meg a jezsuita *Ratio Studiorum*) bizonyos kereteket szab „szabadságának”. Minden katolikus teológus számára mérvadók

⁵ Vö. SZABÓ Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998.

⁶ Szövege: ARSI Instit. 213 F. 103. Teljes magyar fordítása: SZABÓ Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, Bp., 1998, 51–52.

a zsinatok. Pázmány is a protestánsok tételeit cáfolva és a katolikus tanítást előadva, főleg a *Kalauz*ban, igen gyakran a trentói zsinat határozataira hivatkozik. Ugyanígy ez a zsinat a mérvadó később az érsek főpásztornak az egyház megújulását célzó egyházfegyelmi rendelkezéseiben.

Módszere tehát – Suárezéhoz hasonlóan – bizonyos történeti-kritikai érzékről tanúskodik. Pl. a *Summa Theologica* bizonyos vitatott kérdéseinél Szent Tamás más műveire is (pl. A *Sententia*-kommentár, *De Veritate*) hivatkozik, illetve a *Summa* más részeire. Figyelembe veszi azt is, hogy a 13. századtól a trentói zsinatig fejlődés van a katolikus tanításban, tehát bizonyos vitatott kérdésekben nem Szent Tamásé, hanem a Tridentinumé az utolsó szó.

A teológiai summa: a *Kalauz*

1607. augusztus végén Pázmány Grazból végleg visszakerül Magyarországra. Közben sorra írja alkalmi vitáit, dolgozik összegző főművén, az *Isteni igazságra vezérlő Kalauz*on.⁸ Ennek fő célját így jelölte meg: „a hitnek úta-vesztettit üdvösséges ösvényekre akarjuk vezetni”.⁹ Ebbe a summába beledolgozta korábbi alkalmi vitáit: tudatosan szerkesztette apologetikus-polemikus-dogmatikai összefoglalásnak.

Az *Isteni igazságra vezérlő Kalauz (Hodoegus)* először 1613-ban jelent meg Pozsonyban; Pázmány élete végéig két újabb, alaposan átdolgozott kiadás készült 1623-ban, majd 1637-ben.¹⁰

Pázmány Péter már első grazi működése idején összeállította a „látható egyháztól” szóló *Diatribát*, egyik mestere, az akkor már érsek Bellarmino védelmében. Bellarmino *Disputációja* lebegett mintául a szeme előtt. Kassán, az első vitaközlések idején is írásba foglalt néhány, az újítók által vitatott kérdést: az Eucharisztiairól, a szentek tiszteletéről és a bűcsúkról, a tisztítótűzről és hitviták középpontjában álló teológiai kérdésekről, a megigazulásról. (Ez utóbbi kérdésnek szenteli a *Kalauz* egész XII. könyvét.) A *Tíz bizonyosság* bevezetésében már jelen van az a gondolat, hogy „az hamis

⁷ PÁZMÁNY 1983a, I, 37–40.

⁸ Lásd még: Matthias ERDŐS, *Pázmány Hodoegus*, Methode und Bedeutung, Esztergom, 1941.

⁹ PPÖM III, 5.

¹⁰ Az PPÖM-ben a 3. kiadás jelent meg. Ennek hasonló kiadását tette közzé a Balassi Kiadó 2000-ben: *Hodoegus, Igazságra vezérlő Kalauz*, Pozsony, 1937 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, XXXII), Bp., Balassi Kiadó–MTA Irodalomtudományi Intézete, 2000. A kötethez csatolt füzeten Hargittay professzor részletes tanulmányban összefoglalja a *Kalauzra* vonatkozó kutatásokat, a *Függelékben* pedig közli a *Kalauz* 1637. évi kiadásának teljes tartalomjegyzékét.

tudomán minden részét és cikkelit fundamentomából meghányván, meghamisíttuk”. Tehát már itt felmerül a rendszeres summázás gondolata.

Pázmány maga írja a *Kalauz* bevezetőjében, hogy Szent Ágoston példáját követve előbb kibocsátott könyveinek egyes részeit mostani írásaiban alkalmas helyre rendeli; „tetszésem-szerént megjobbitom, megrövidítem, megtoldom, ahol helyesnek alítom (vélem) lenni”.¹¹

Pázmány terve „Összegyűjtött művei” kiadásáról

Elfogadhatjuk a jeles Pázmány-kutató, Óry Miklós SJ véleményét: „Pázmány Péter bíboros élete vége felé irodalmi termékeiből összegyűjtött munkák sorozatát akarta összeállítani. Erre utal a *Kalauz* 3. kiadása, amelyen a bécsi orvosi kezelés alkalmával dolgozott. Sorozatindító címet adott a könyvnek a görög–latin *’Hodegus’* [sic!] névvel. Ugyanakkor ’szeges írásainak’ átdolgozásán is munkálkodott. A leendő sorozat második kötetének címéül a *’Polemica’* szót választotta: ’hit dolgairól való harcolások’. Első darabjaul a *Kalauz* védelmében Balduinus ellen írt művét szánta: *A setét hajnalcsillag után bujdosó Lutheisták vezetőjét*, természetesen szintén átdolgozott formában. Közben mindinkább megérlelődött benne a nagyszombati egyetem megalapításának terve. Megvalósításakor fölmerült lelkében a gondolat, hogy egykori grazi filozófiai és teológiai előadásait az egyetem alapvető tankönyvévé tegye. 1637. január 6-án erről tárgyalt Dobronoky rektorral. Tulajdonképpen *Kalauz*ának átfogó menetét dolgozta bele a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött *Theologia scholastica* kéziratába.”¹²

A *Prédikációk* teológiája

A főpásztor (1616-tól esztergomi érsek) Pázmány Péter erejét leköti a szerteágazó apostoli tevékenység: iskolák, szemináriumok alapítása, az 1635-ös egyetemalapítás előkészületei, egyházmegyei zsinatok, ezért lényegében csak a főműve elleni támadásokra válaszol. Közben bővíti, csiszolgtatja negyvenévi prédikálásának gyümölcsét: a *Prédikációk* gyűjteményét.¹³

¹¹ Lásd HARGITTAY 2019, 7.

¹² A *Kalauz* utóéletéről lásd PÁZMÁNY 1983a, I, 97–98. és PÁZMÁNY 1637/2000, 15.

¹³ PÁZMÁNY 1983a, I, 58, és 78–80; Vö. *A keresztyén predikátorokhoz intés*, PPÖM VI, XXX: „Sok munka, nagy okosság, természet tudomány és mindenek felett nagy isteni malaszt és tekéletesség kívánatlik a predikálláshoz.”

A hatalmas föliókötet 1636 decemberében jelent meg (a PPÖM-ben két kötet), tehát egy jó negyed évvel a bíboros halála (1637. március 19.) előtt. A hatvanhét éves Pázmány ezzel megkoronázta életművét. Ez legérettebb és legmaradandóbb alkotása, magyar stílusa is legcsiszoltabb, ezt elemezték legtöbbet irodalmárok, és újra meg újra kiadták antológiákban. Legtöbbször azokat a prédikációkat választották ki, amelyek jó példák Pázmány, „a magyar próza atyja” (Kosztolányi) nyelvművészetére, és ezek jobbára az erkölcsök jobbításáról szólnak.¹⁴

A Szent István Társulat által kiadott háromkötetes *Válogatás* (1983) II. és III. kötetében Öry Miklóssal közzétettük Pázmány prédikációinak javát. Már ennek bevezető tanulmányában hangsúlyoztuk a *Prédikációk* teológiai jelentőségét. Határozottan cáfoltuk Fraknói Vilmos és Sík Sándor véleményét, akik szerint Pázmány beszédeiben csak elvétve foglalkozott dogmatikai kérdésekkel. Jórészt ezt a véleményt képviselte Bitskey István is,¹⁵ aki a *Prédikációk*ban a humanista erudíció és barokk világkép nyomait kutatva főleg az erkölcsök jobbítását célzó beszédeket vette figyelembe.

Pázmány a szószéken ugyan nem tartott dogmatikai értekezéseket, a mélyebb teológiai fejtegetések és bizonyítások végett hallgatóit és olvasóit általában a *Kalauz*hoz irányította.¹⁶ Néha azonban a *Theologia scholastica* bizonyos kérdéseit is áthozza, magyarra fordítva a „prédikáló-székbe”.

Első monográfiámban már idéztem példát arra, hogy amit a *De Fide* traktátusában Grazban bőven kifejtett a hitről, azt egyik prédikációjában tömören összefoglalta.¹⁷

Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében című újabb monográfiámban¹⁸ megmutattam, hogy az érsek, főleg az egyházi év nagy ünnepein mondott prédikációiban nagyon mély, sokszor szárnyaló dogmatikai elmélkedésekbe bocsátkozott. Ha a *De Verbo incarnato*, a Megtestesülésről szóló grazi traktátusát összehasonlítjuk például a csodálatos karácsonyi és a Jézus nevééről szóló újévi prédikációjával, láthatjuk, hogy ezekben szép magyar nyelven, világosan összefoglalja az egyetemen szakszerűen kidolgozott, előadott latin krisztológiát.

¹⁴ Vö. PÁZMÁNY 1987. *A szónoki beszéd művészete*, 7–17.

¹⁵ BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1979, 103 kk.

¹⁶ PPÖM VII, 135, 378, 518.

¹⁷ PPÖM VII, 510–524, közben utalás a *Kalauz* II. könyvére: IV, 394–405; vö. SZABÓ Ferenc, *A teológus Pázmány: A grazi „theologica scholastica” Pázmány műveiben*, Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998², 124–126. Az igaz, hogy „az erkölcsök jobbítását” célzó beszédeiben többet hivatkozik a sztoikusokra, mint az egyházatyákra. Vö. SZABÓ Ferenc, *A stoicizmus befolyása Pázmány Péter prédikációira*, Kortárs, 2001/11, 61–68.

¹⁸ SZABÓ Ferenc SJ, *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*, Bp., Budapesti Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya – L’Harmattan, 2012.

A „prédikálószekben” közel hozza hallgatóihoz az iskolás teológia nehéz fejtegetéseit, szabatosan fogalmaz dogmatikai kérdésekben is. A Jézus misztériumairól szóló igazságok az elmélkedések és az élettapasztalat révén elmélyülnek és éretté válnak az öregkori *Prédikációkban*.

Kimutatható az is, hogy folytonosság és fejlődés van Pázmány életművében. Ha összehasonlítjuk a *De Verbo incarnato* bevezetését (ezt magyarrá fordítottam és „Krisztus-himnusz”-nak neveztem el¹⁹) a karácsonyi prédikációkkal, láthatjuk, hogy a grazi évek ifjú professzoránál és az élete alkonyán elmélkedő bíborosnál ugyanaz a csodálkozó szeretet jut kifejezésre: Szent Ignác fiának áhítata Jézus Krisztus misztériuma, egyedülálló személye iránt.²⁰

Pázmány teológiájának időszerűsége

A *De Verbo incarnato* traktátus hosszú bevezetése – *Krisztus-himnusza* – valójában összefoglalja Pázmány krisztológiájának lényegét. A „*Cur Deus homo?*” vitatott kérdését elemezve, a Megtestesülés cél-okáról szólva többször emlegettem a hasonlóságot Duns Scotus, illetve a vele rokonszenvező Suarez és az őt követő Pázmány között. De ami meglepő, hasonlóságot láthatunk Pázmány Péter és Teilhard de Chardin krisztológiája között. Teilhard két szakavatott rendtársa, H. de Lubac és G. Martelet nyomán,²¹ röviden jelzem a páli levelekre hivatkozó Teilhard vízióját – természetesen Krisztus kozmikus szerepét már áthelyezve a modern evolúciós világkép regiszterébe.

Teilhard eszmevilágában Krisztus alapvető szerepet játszik a kezdeteknél, a teremtésben: Ő az Alfa, és Ő lesz a Vég: Ő az Ómega a Parúziában. Teilhard és Pázmány egyaránt Szent János prólógusára és a páli levelekre hivatkozik; azt hangoztatják, hogy a Fiú megtestesülését az Atya örök üdvösségtervében kell szemlélnünk: az Atya már a világ teremtése előtt kiválasztott bennünket, hogy Fiában, Jézus Krisztusban fogadott gyermekei legyünk, részesedjünk isteni életében (Ef 1,3–14). Minden a megtestesült Ige, Krisztus által és Krisztusért lett, és minden Benne áll fenn (Kol 1,16–17). Mivel az egész Teremtés Tőle függ, Teilhard szerint megérdemli az „Egyetemes Krisztus” címet. A világfejlődés, a „teremtő egyesülés” végpontja az „Ómega”, a Feltámadt Krisztus, aki „amorizálja”, Lelke által szeretettel hatja át a Neki megnyíló emberek szívét.

¹⁹ PPOO V, 355–359.

²⁰ Vö. *Az Eucharisztia Pázmány Péter életművében* = SZABÓ, *Reformáció és katolikus megújulás... i. m.*, 92–112.

²¹ *Uo.*, 36–46. Vö. tanulmányomat a *Távlatok* 67. számában, 31 kk. és *Távlatok*, 80/23 kk. (*Szent Pál és Teilhard*).

Teilhard víziójával leginkább rokon Pázmány már említett csodaszép latin „*Krisztus-himnusza*, a *De Verbo incarnato* hosszú bevezetése.²² Ebből idézek magyar fordításomban:

„Krisztusban nemcsak Isten bölcsességének és tudományának összes kincse rejlik (Kol 2,3), minthogy Vele kegyelmet kegyelemre halmozva kaptunk, hogy mindnyájan az ő teljességéből merítsünk (Jn 1,16), hanem Benne lakik testileg az Istenség egész teljessége (Kol 2,9). Ezért Benne az isteni természet valamennyi tökéletessége mint valami tükörben tündököl, így nem hiába nevezi az Úr Krisztust a Szentírás Isten Arcának (Szám 6,25; Kiv 33,3; Iz 64,1; Zsolt 61,3; 68,18; 79,4 stb.). Amint ugyanis az embert arcáról, úgy Istent az Úr Krisztusról ismerjük fel. Aki ugyanis engem lát, látja Atyámat is, mondja Krisztus (Jn 14,19), minthogy Ő lényegének képmása (Zsid 1,3), a láthatatlan Isten képmása (Kol 1,15), akit – jóllehet más teremtett dolgokból is megismerhetünk – e képmásából annyival világosabban látunk, hogy hozzá hasonlítva más dolgokat, ezekben láthatatlannak mondhatjuk Istent. Krisztusban ugyanis mint Isten fensége makulátlan tükrében (Bölcs 7,26), Krisztusban, akit az isteni Ige elfogadott, mintegy az örök fény sugarában és fényessége kisugárzásában, az emberiség makulátlan tükrében megjelenik Isten arca, vagy ahogy az Apostol mondja (2Kor 4,6 és 3,18): fölragyog nekünk Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán, hogy födetlen arccal mintegy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét. Ezért helyesen következtet Szent Ágoston (*De praed. sanctorum*, c. 15): a megtestesülés által oly magasra emelkedett az emberség, hogy magasabbra már lehetetlen volt. Ezért úgy tett az Atyának, hogy benne lakjék az egész teljesség (Kol 1,19), és az Apokalipszis (Jel 1,8 és 22,13) joggal nevezi az Úr Krisztust Alfának és Ómegának.”

Miután Pázmány még hosszan idézte a Szentírást és az egyházatyákat, így zárja misztikus eszmélődését:

„Krisztus Urunk volt mindennek ős-eszméje és minden természetfeletti ajándék minta-oka, amint az Apostol világosan tanítja (Róm 8,29), ahol azt írja, hogy akiket eleve ismert, azokat előre arra rendelte, hogy hasonlökká váljanak Fia képmásához. [...] Mindezekből valószínű, hogy Krisztus volt testünk minta-oka is; biztosan ő a fel-támadásban megdicsőült testünk minta-oka (Fil 3,21), amikor majd átalakítja gyarló testünket, és hasonlónak teszi megdicsőült testéhez, hogy miként az első teremtéskor történt, a másodikkal is úgy legyen: amint hordoztuk a földi ember képét, úgy hordani fogjuk a mennyei ember képét is (1Kor 15,49).”²³

Krisztusban, az Isten tökéletes képmásában tárul fel a kinyilatkoztatás, Krisztus az Alfa és az Ómega; az Úr sarja és a föld gyümölcse, ugyanakkor mindennek vég-célja. Figyelemre méltó, hogy a grazi egyetemi tanár a tárgyalandó elvont teológiai

²² PPOO V, 355–359.

²³ SZABÓ Ferenc SJ, *A teológus Pázmány, i. m.*, 316–317.

tételeket e hosszú bevezetőben az *Énekek Éneke* kedvese szerelmi dalának pompájába öltözteti. Itt nyilvánvaló Szent Bernát befolyása, amint másutt megmutattam.²⁴

Zárószó: Pázmány lelkeségéhez

A jezsuita Pázmány Péter nemcsak az imádság mestere, hanem a lelkeség tanítója is volt *Imádságos könyvében*, amikor lelkiismeret-vizsgálatra, imádkozásra (legtöbbször a Szentháromsághoz fordul!), a szentmisére való felkészülésre és hálaadásra tanítja a hívő keresztényt. Nemcsak idézett karácsonyi és újévi prédikációi, hanem egyes zoltárparafrázisa és imakönyvéhez szerkesztett imádságai is a szentek misztikus szárnyalásaira emlékeztetnek. Például az áldozás utáni V. imádság,²⁵ amelynek ihletője a 42. zoltár volt: „Istenre szomjas a lelkem.” A keresztény misztika ismert topozsa, a szívsebzés jelenik meg benne:

Sebesítsd-meg Uram én lelkemet
a te üdvösséges és gyönyörűséges szerelmed sebeivel.
Adgy az én szívemben tiszta és felgerjett apostoli szeretetet,
hogy elájúllyon és ugyan elolvadgyon az én lelkem
a te szerelmed- és kívánságod miatt;
tegedet szomjuhozson; te-hozzád fohászkodgyék...

Miként az *Imádságos könyvben*, a Kempis-fordításban is, az imádkozó Pázmány feltárja a saját lelkét, lelkeségét. Nem véletlen, hogy magyarra fordította a „devotio moderna”-t képviselő Kempis Tamás könyvét,²⁶ a *Krisztus követését*, amely Szent Ignácnak is egyik legkedvesebb lelkeségi könyve volt.

Egyes prédikációiban és imádságaiban a középkori *Amor Sanctus* zeng tovább.

²⁴ Lásd két tanulmányomat: *Pázmány Péter jezsuita lelkeségéhez, Krisztus követése és az Imádságos könyv* = SZABÓ Ferenc SJ: *Reformáció és katolikus megújulás, i. m.*, 168–186; – *Szent Bernát hatása Pázmány misztikájára = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. ALKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, Mondat Kft., 2013, 375–383.

²⁵ PPÖM II, 211–212.

²⁶ http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/SztIgnac_Luther.pdf